

ใบเสมาสลักภาพพุทธประวัติ

ตอน โสตถียพราหมณ์ถวายหญ้าคา

Boundary Stone
with a scene from the life of the buddha

*Brahman Sotthiya Presenting
Bundles of Grass to the Buddha*

ใบเสมา พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายไว้ว่า ใบเสมา หมายถึง แผ่นหินที่ทำเป็นเครื่องหมายบอกเขตโบสถ์ ส่วนคติในการสร้างใบเสมาเพื่อใช้เป็นสิ่งเคารพบูชาหรือทำหน้าที่แสดงขอบเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยการปักใบเสมาล้อมรอบอุโบสถ เจดีย์ หรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีทั้งปักเป็นกลุ่ม ปักประจำทิศ และปักหลักเดี่ยว

ใบเสมาพบอย่างแพร่หลายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในสมัยทวารวดี โดยได้จากการขุดค้นและสำรวจทางโบราณคดี และพบโดยประชาชน แบ่งเป็นกลุ่มใบเสมาที่พบในบริเวณลุ่มน้ำชี กลุ่มใบเสมาที่พบในบริเวณลุ่มน้ำมูล และกลุ่มใบเสมาที่พบในบริเวณลุ่มน้ำโขง ใบเสมาที่พบจะมีลักษณะรูปทรงแบบแท่งหินธรรมชาติ แบบแผ่นหินแบน และแบบแท่งหิน ใบเสมาเหล่านี้ได้เก็บรักษาและจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น เป็นต้น

ใบเสมาภายในอาคารเก็บใบเสมา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น

ใบเสมาสลักภาพเวสสันดรชาดก
จัดแสดงในห้องทวารวดี
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น

สำหรับใบเสมาในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น มีแหล่งที่มาจากจังหวัดต่าง ๆ เช่น จังหวัดเลย จังหวัดอุดรธานี จังหวัดสกลนคร จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น ทั้งนี้ ส่วนใหญ่จะได้จากเมืองฟ้าแดดสูงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีทั้งใบเสมาที่ไม่สลักภาพ และสลักภาพเล่าเรื่อง ซึ่งมักจะเป็นภาพเล่าเรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติและชาดกของพระพุทธศาสนา เช่น พุทธประวัติตอนพิมพาพิลาป ตอนพระอินทร์ถวายผลสมอ ตอนโสตถียพราหมณ์ถวายหญ้าคา เวสสันดรชาดก กุลวกชาดก จันทกุมารชาดก เป็นต้น โดยมีภาพบุคคล สัตว์ อาคาร ต้นไม้ และสิ่งของเป็นองค์ประกอบเพื่อแสดงเหตุการณ์ตอนสำคัญของเรื่อง

ใบเสมาสลักภาพพุทธประวัติ ตอน โสตถียพราหมณ์ถวายหญ้าคา

ประวัติ/แหล่งที่มา

ใบเสมาสลักภาพพุทธประวัติ ตอน โสตถียพราหมณ์ถวายหญ้าคา ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่เนินบริเวณโรงเรียนฟ้าแดดสูงยางวิทยาคาร บ้านหนองแปน ตำบลหนองแปน อำเภอภุมลาลัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ โดยหน่วยศิลปากรที่ ๗ ขอนแก่น (ปัจจุบันคือสำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น) จากนั้นได้นำมาเก็บรักษาและจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๘ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ ได้ขอยืมเพื่อนำไปจัดแสดงนิทรรศการประวัติศาสตร์ชาติไทย ณ พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน และเมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๔ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ได้เคลื่อนย้ายและส่งมอบใบเสมาหลักนี้ให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น ปัจจุบันจัดแสดงที่ระเบียงด้านหลังของอาคารจัดแสดงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น รายละเอียดของใบเสมามีดังต่อไปนี้

รายละเอียด

- สภาพ** สมบูรณ์ **วัสดุ** หินทราย
- ขนาด** สูง ๑๖๙ เซนติเมตร กว้าง ๘๕ เซนติเมตร หนา ๒๖ เซนติเมตร
- อายุสมัย** ศิลปะทวารวดี อายุพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๖ (พ.ศ. ๑๓๐๐ - ๑๕๐๐)
- ลักษณะ** รูปทรงแบบแผ่นหินแบน ส่วนบนมีลักษณะโค้งคล้ายกลีบบัว ส่วนฐานสลักเป็นลายกลีบบัวหงายและเกสรบัว โดยเรียงตามแนวความกว้างของใบเสมามีภาพสลักที่ด้านหน้าเพียงด้านเดียว ประกอบด้วยรูปบุคคล ๒ คน และต้นไม้

ใบเสมาสลักภาพโสตถียพราหมณ์ถวายหญ้าคา
จัดแสดงที่ระเบียงด้านหลังของอาคาร
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น

บุคคลที่ ๑ อยู่ทางด้านขวามือของภาพ เป็นรูปพระพุทธเจ้า มีอุษณีย์ชะ เม็ดพระศกกลม พระพักตร์กลม พระขนงหนาและต่อกันเป็นรูปปีกกา พระเนตรโปนและเหลือบมองต่ำ พระนาสิกเป็นสัน พระโอษฐ์หนา พระกรรณยาวจรดพระอังสา ด้านหลังพระเศียรมีประภามณฑลเป็นรัศมีอยู่โดยรอบ ครองจีวรห่มเฉียง พระหัตถ์ขวาแสดงปางวิตรรกะมุทรา (ท่าแสดงธรรมะ) โดยการจีบพระอังคุฐ (นิ้วหัวแม่มือ) และพระดรรชนี (นิ้วชี้) จรดกันเป็นวง ซึ่งเปรียบเสมือนธรรมจักร ส่วนพระหัตถ์ซ้ายกำชายจีวรยกขึ้น ยืนเอียงตนเล็กน้อย

บุคคลที่ ๒ อยู่ทางด้านซ้ายมือของภาพ เป็นรูปบุรุษยืน ความสูงน้อยกว่าพระพุทธองค์ ขมวดมุ่นมวยผมที่กลางศีรษะ คิ้วหนาและต่อกันเป็นรูปปีกกา ตาโปน ริมฝีปากหนา ท่อนบนสันนิษฐานว่าไม่สวมเสื้อ นุ่งผ้าสั้นและคลี่ชายผ้าออกมาด้านหน้า ยกมือข้างขวาไว้เสมออก มือข้างซ้ายถือของบางอย่าง ลักษณะเป็นพวงยาวโค้งขึ้นเหนือศีรษะ อิริยาบถกำลังยืนเงยหน้าและหันไปทางพระพุทธองค์ ด้านหลังสลักภาพต้นไม้เป็นฉากหลัง

ความสำคัญ

๑. **รูปเคารพประธาน** จากการขุดค้นทางโบราณคดีพบว่า บริเวณที่ขุดไม่มีการก่อสร้างอาคาร มีเพียงการผูกพัทธสีมา โดยการปักใบเสมา เพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็นขอบเขตของพื้นที่ ศักดิ์สิทธิ์และทำพิธีกรรมทางศาสนา ใบเสมามีจำนวน ๒๒ หลักร แบ่งเป็นใบเสมา ๑๙ หลักร ที่ปักตามแนวทิศ และล้อมรอบพื้นที่ ขนาด ๖.๗๐ x ๘ เมตร แต่ละทิศปักเรียงแถวกัน ๓ หลักร ๒ หลักร และ ๑ หลักร

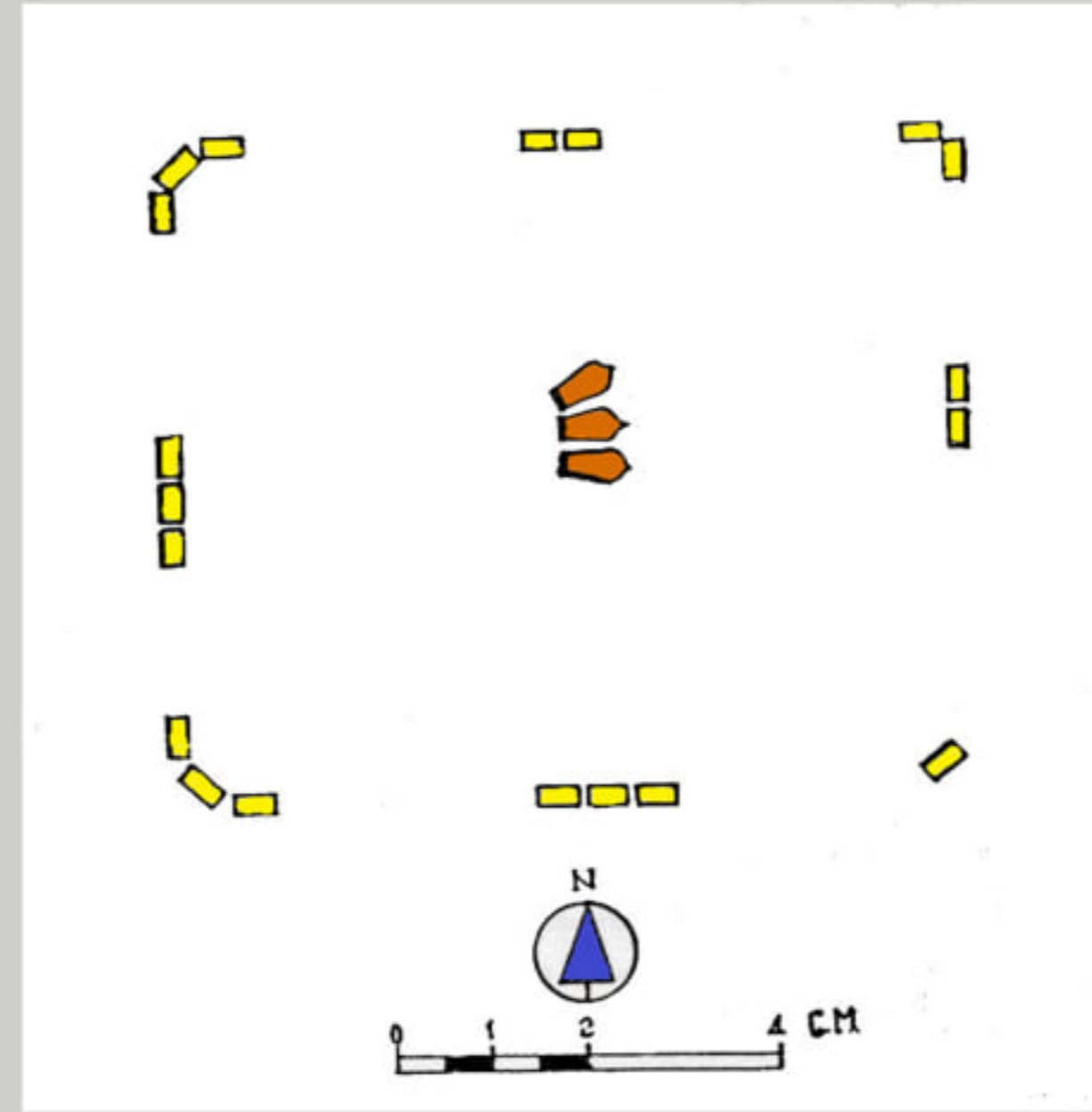

ใบเสมาสลักภาพ
ตอนพบพญานาคมุจลินทร์

ใบเสมาสลักภาพ
ตอนโปรดพระเจ้าพิมพิสาร

จัดแสดงที่ระเบียงด้านหลังของอาคารจัดแสดง
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น

ใบเสมา ๑๙ หลักร
ใบเสมา ๓ หลักร

แผนผังแสดงพื้นที่ ๖.๗๐ x ๘ เมตร
โดยการปักใบเสมาจำนวน ๑๙ หลักร
และตรงกลาง ๓ หลักร ที่เนินบริเวณ
โรงเรียนฟ้าแดดสูงยางวิทยาการ

ใบเสมา ๓ หลักร ที่ปักอยู่ตรงกลาง
ของพื้นที่ อยู่ในลักษณะเรียงกัน

สำหรับใบเสมาอีก ๓ หลักร ปักอยู่ตรงกลางของพื้นที่ และอยู่ในลักษณะเรียงกัน ได้แก่ ใบเสมาสลักภาพตอนพบพญานาคมุจลินทร์ ใบเสมาสลักภาพตอนโปรดพระเจ้าพิมพิสาร และใบเสมาสลักภาพตอนโสทธิยพราหมณ์ถวายหญ้าคา ดังที่กล่าว สันนิษฐานได้ว่าใบเสมา ทั้ง ๓ หลักร คงเป็นวัตถุสำหรับสักการบูชา อาจเปรียบเทียบกับพระพุทธรูปประธาน ในอุโบสถ ดังนั้น ใบเสมาสลักภาพตอนโสทธิยพราหมณ์ถวายหญ้าคา จึงมีความสำคัญ โดยเป็นหนึ่งในสามของ “รูปเคารพประธาน” ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธศาสนา

๒. ภาพสลัก จากลักษณะของภาพบนใบเสมา ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเป็นภาพเรื่องราวในพุทธประวัติ ตอน โสตถียพราหมณ์ถวายหญ้าคา เนื่องจากปรากฏภาพพระพุทธเจ้ายืนแสดงวितรรกะมุทรา และมีรูปบุคคลแต่งกายคล้ายพราหมณ์ ยืนถือวัตถุที่มีลักษณะเป็นพวงยาว สันนิษฐานว่าบุคคลนี้ คือ โสตถียพราหมณ์ กำลังถือหญ้าคาเพื่อถวายแด่พระพุทธเจ้า นอกจากนี้ภาพต้นไม้ที่สลักอยู่ด้านหลังอาจแสดงว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในป่า

พุทธประวัติตอนดังกล่าวมีเรื่องราวอยู่ว่า พระพุทธเจ้าเสด็จกลับจากการลอยภาคเสี่ยงทายของนางสุชาดา ที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ในระหว่างทางได้พบคนตัดหญ้าผู้หนึ่งนามว่า “โสตถียพราหมณ์” พราหมณ์ผู้นี้ได้เกิดความเลื่อมใสและถวายหญ้าคาจำนวน ๘ กำ แต่พระพุทธเจ้า พระองค์ทรงรับหญ้าคา แล้วเสด็จไปยังต้นศรีมหาโพธิ์ ประทับชัณ ๓ รอบ เพื่อพิจารณาสถานที่ประทับบำเพ็ญเพียร ทรงเห็นว่าด้านทิศตะวันออกเป็นสถานที่อันเหมาะสม จึงวางหญ้าคาทั้ง ๘ กำ ลงบนโคนต้นพระศรีมหาโพธิ์เพื่อใช้ปูเป็นอาสนะ จากนั้นพระพุทธองค์ทรงนั่งสมาธิตั้งกายตรงบนบัลลังก์วัชรอาสนะ ผินพระพักตร์สู่ทิศตะวันออกซึ่งมีแม่น้ำเนรัญชราอยู่ข้างหน้า ผินพระปฤษฎางค์ไปทางต้นพระศรีมหาโพธิ์ และทรงตั้งสัตยาธิษฐานว่า “ถ้ายังไม่ได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณตราบใด ก็จะไม่ลุกขึ้นตราบนั้น ถึงแม้เนื้อและเลือดจะเหือดแห้งไป เหลือแต่หนัง เอ็น และกระดูกก็ตามที”

นอกจากนี้ ความหมายของ “หญ้าคา ๘ กำ” คงเปรียบได้กับ “โลกธรรม ๘” หมายถึง ความจริงที่มนุษย์ทุกคนต้องพบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะโลกธรรม ๘ เป็นสิ่งควบคู่กันและมีความหมายตรงข้ามกัน กล่าวคือ มีลาภเสื่อมลาภ มียศเสื่อมยศ มีสรรเสริญย่อมนินทาว่าร้าย และมีสุขย่อมนิทุกข์ ดังนั้น ใบเสมาสลักภาพตอนโสตถียพราหมณ์ถวายหญ้าคา จึงเป็นสื่อเล่าเรื่องราวพุทธประวัติเพื่อเผยแผ่พุทธศาสนาและหลักธรรมให้พุทธศาสนิกชนกระทำความดี ละเว้นความชั่ว

บรรณานุกรม

ทศพร ศรีสมาน. “การวิเคราะห์ข้อมูลโบราณวัตถุเพื่อการศึกษและจัดแสดง : กรณีศึกษาใบเสมาหินทรายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวัฒนธรรมศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2546.

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. **หลักหิน - ใบเสมา ในวัฒนธรรมทวารวดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มิตร41, 2561.

วชิราภรณ์ ไชยชาติ. **นำชมใบเสมา ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น.** กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, 2552.

วิชัย เรื่องศรีชัย. “การขุดค้นโบราณสถานที่บ้านหนองแปน.” **เมืองโบราณ** 9, 3 (สิงหาคม-พฤศจิกายน 2526): 135-140.

